

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОБУТНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОПІСЕННОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ ЕТНОКОНТАКТНОЇ ЗОНИ – СЛОБОЖАНЩИНИ

Плотнік Н. А. , головний спеціаліст управління культури і туризму ХОДА,
здобувач, Харківська державна академія культури

Анотація. Розглядається проблема побутування фольклорної традиції в зоні міжетнічних контактів, взаємодія традиційної культури російських та українських осередків.

Ключові слова: самобутність, локальна самобутність, етнічний, міжнаціональні відношення, пісенна культура, етнічні традиції, фольклорна традиція.

Анотація. Плотник Н. А. Сохранение этнической самобытности русской и украинской народнопесенной культуры на территории этноконтактной зоны – Слобожанщины. Рассматриваются проблемы бытования фольклорной традиции в зоне межэтнических контактов, взаимодействие традиционных культур русских и украинских поселений.

Ключевые слова: самобытность, локальная самобытность, этнический, межнациональные отношения, песенная культура, этнические традиции, фольклорная традиция.

Annotation. Plotnic N. A. *Conservation ethnic originality Russians and Ukrainians popular sings cultures on territory etnokontakt zony – Slobozhanschina.* Looks problems existence folk-lore to traditions in zone between entice contact, interaction traditional cultures Russians and Ukrainians entice group.

Keywords: originality, samobutnists is local, etnichnyy, international relation, song culture, entice traditions, folk-lore tradition.

Постановка проблеми. Вивчення традиційної культури етноконтактних територій є одним з провідних напрямів сучасної етнокультурології; висвітлює коло проблем, пов'язаних із співвідношенням процесу глобалізації та збереження етнічної та локальної самобутності пісенної творчості усної традиції. Багатонаціональна єдність на території Белгородського та Харківського регіонів, яка історично створювалася протягом декількох століть, має великий вплив на побутування фольклорної традиції регіонів на сучасному етапі.

Актуальними на цей час є проблеми збереження етнічної самобутності в умовах етноконтактного регіону різних за етносом та водночас споріднених східнослов'янських народів, а саме українців та росіян; історичних та сучасних взаємозв'язків їх музичної та побутової культури. Особливої уваги при цьому заслуговують характеристики процесів заселення регіонів та аналіз етнічної трансформації, які доцільно розглядати за допомогою історико-теоретичних та порівняльно-типологічних методів етномузикології.

З приводу цього вивчення народнопісенної культури українсько-російського етноконтактного регіону – Слобожанщини, формування традиційно-побутових культурних аспектів на фоні історичних та загально-етнічних процесів, а також сучасного стану народнопісенної культури цього регіону є **основною метою** для подальшого дослідження.

Протягом останніх років характеристика стану усної пісенної культури у фольклорних осередках українсько-російського етноконтактного регіону Слобожанщини; виявлення співвідношення процесу глобалізації та збереження етнічної, локальної самобутності пісенної культури усної народної традиції; визначення жанрової структури та виявлення в сучасній культурній ситуації трансформації фольклорних форм; з'ясування через вивчення в польових умовах реального стану традицій маргіналії; виявлення закономірності та тенденції розвитку етнічних традицій; розкриття процесів культурної взаємодії між народами та їх локальними етнічними групами є **основним завданням для дослідження.**

Об'єктом дослідження є традиційний музичний фольклор українсько-російського етноконтактного регіону – Слобожанщини.

Предметом дослідження є функціонування українсько-російської народнопісенної культури Слобожанщини в сучасних умовах.

Результати дослідження. «Той, хто не знає свого минулого – не вартий свого майбутнього» – сказав свого часу Максим Рильський. Мабуть тому

кожен з нас у житті звертається до історичної спадщини, до народних традицій, звичаїв та обрядів, щоб очистити свої душі, знайти духовну екологію високого мистецтва.

Народна творчість – це історична основа, на якій розвивалася і розвивається світова художня культура, одне із форм суспільної свідомості і суспільної діяльності, явище соціально зумовлене. Усі її види – поетична творчість; музичне, танцювальне, театральне, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво – об'єднує пізнання та відображення трудової діяльності людства, його історії та побуту.

Державна культурна політика спрямована на зростання рівня культури та відродження національної свідомості, національних народних традицій та громадянського патріотизму. Тому задачі, що існують в області розвитку культури України, у Харківській області покладено саме на заклади культури, діяльність та напрямки роботи яких пов'язані з вивченням, подальшим відродженням та розвитком національної культури; з впливом аматорського мистецтва на формування нового громадського ідеалу, на розвиток духовності молодого покоління; зміцнення моральних засад через виховання глибокого почуття любові до рідного краю, до народних традицій; підтримкою творчих колективів з усіх жанрів аматорського мистецтва та розширення соціальних функцій художньої творчості.

Велика увага в області приділяється вивченню, збереженню та пропаганді народної фольклорної традиції Слобожанщини. Провідними методистами та науковцями Харківського обласного центру народної творчості (далі ХОЦНТ), фольклористами, етнографами, керівниками провідних фольклорних колективів області протягом 1980-х – 2002-х років ведеться дослідницько-етнографічна робота у фольклорних осередках Харківської області. Проводяться записи та обробка експедиційних матеріалів. Підсумком цієї роботи стали збірки серії «Муравський шлях», які відбивають культурологічний зріс побутування осередків Богодухівського, Валківського, Дворічанського, Зміївського, Золочівського, Краснокутського, Нововодолазького районів Харківщини та села Ключниківка суміжної Полтавської області.

Національно-етнічні відносини становлять собою досить складну, своєрідну, специфічну, «тонку» й разом з тим делікатну сферу суспільних відносин. Міжнаціональні, міжетнічні відносини суттєво впливають на розвиток різноманітних сфер життєдіяльності людства, функціонування інститутів громадянського суспільства та держави.

«...Актуалізація національного фактору – характерна риса в розвитку багатьох країн на початку третього тисячоліття, що вплинула на зростання національної свідомості й знайшла відбиття в збільшенні попиту на інформацію про національно-культурне життя етнічних спільнот в багатонаціональному оточенні...» [4].

На думку М. Шульги «...В Україні особливого значення набувають відносини між українцями як титульною національно-етнічною спільнотою

та росіянами як «національною суперменшиною», останні в цьому випадку проживають в інонаціональному середовищі за межами території їх традиційного розселення, але продовжують зберігати самобутність, мову, культуру, традиції й інші етнічні особливості свого народу...» [3]. Відзеркальне відображення міжнаціональних, або етнічних стосунків можна спостерігати між росіянами та українцями на території Росії.

«...Світова культура є наслідком культурних здобутків окремих національно-етнічних спільнот. Національні культури об'єднуються з іншими в загальнонародську культуру, але не розчиняються в ній. Взаємодіючи і взаємозбагачуючись, національні культури сприяють реалізації загальнонародських цінностей і разом з тим є самоцінними у власній унікальності...» [1].

Історії Слобожанщини, культури та побуту населення у різні часи були присвячені праці видатних вчених, істориків, фольклористів. Серед них: Є. Альбовський, Д. Багалій, М. Гербель, П. Головинський, Г. Квітка, І. Міклашевський, А. Слюсарський, І. Срезневський, О. Стеблянко, М. Сумцов та інші. Відомості про стан заселення та господарського освоєння краю на кінець XVII – початку XVIII сторіччя, про етнічну структуру населення, його культуру, побут, традиції, вміщені в «Описи Харківського намісництва кінця XVII сторіччя». Інформація о створенні та реформації Слобідських полків дійшла до нас у «Екстракте о слободских полках» за 1734 рік, та «Материалах для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний» за 1890 рік, а також у «Материалах Державного архіву Харківської області, присвячених старовинним містам Харківщини» (серія датована 1994 роком). Дослідженням музично-обрядової культури Слобожанщини займаються відомі музикознавці, фольклористи, етнологи О. Алеханова, І. Веретенников, Є. Гіппіус, А. Гращенко, К. Дорохова, О. Засимова, О. Іванов, О. Кабанов, І. Карачаров, М. Красиков, О. Кротова, І. Мацієвський, В. Медведева, А. Новгородова, Л. Новікова, В. Осадча, В. Щуров та інші.

Народнописенна традиція російських новопоселян та українських переселенців формувалася наприкінці XVII – на початку XVIII століть у період побудови Белгородської засічної лінії. В наслідок чого в Курській та Воронізькій губерніях при загальній перевазі російського населення виникла велика кількість українських поселень, у Харківській губернії навпаки – при перевазі українського населення виникли компактні та дисперсні групи російських поселень. Перші мешканці цих територій були водночас землеробами та військовими. Історичний розвиток багатьох російських поселень Слобідської України відбувався в етнічному ізолюванні. Музична культура російських поселень містила фольклорний матеріал відмінних локальних традицій окремих груп новопоселян з Белгородської, Воронежської, Курської губерній, а також з Подмосков'я. Великий монолітний масив компактно проживаючих українських переселенців склався на півдні Воронізької та Белгородської областей Росії. Етнічна ідентифікація з малоросами, з Україною надала можливість включити на невеликий час деякі

поселення до складу Слобідської України. Так, наприклад, місто Богучар був у складі Слобідсько-Української губернії протягом 1797-1802 років. «...На сьогодні переважна кількість українських поселень спостерігається у 9 з 32-х районів Воронізької області, а саме Богучарському, Вільховатському, Вороб'євському, Калачеевському, Каменському, Кантемирівському, петропавлівському, Подгоренському та Россошанському, 2-х районів Белгородської області – Вейделевському та Ровеньківському. В багатьох районах українські поселення розташовані чересполосно з російськими...»[2].

Якщо порівняти стан розвитку народнопісенної культури харківських росіян та белгородських «хохлів», можна дістати наступного висновку.

Відособлене розташування російських та українських поселень у період з XVII по XX сторіччя відіграло значну роль у збереженні традицій та побуту кожного. Перебуваючи в іноетнічному оточенні, не змішуючись із українською людністю, російські новопоселяни зберегли мову та її діалектні особливості, родинні та календарні обряди, пісні й танки, елементи традиційного одягу. Дотримання традицій землеробства, життєвого устрою мало загальне завдання – досягнення плідності, благополуччя в господарстві та родині.

У випадках же суміжного територіального поселення спостерігається взаємовплив культур двох народів. Він стосується як будівництва, господарювання, одягу, так і мови, традиції, обрядів.

Нині російська музична культура має ознаки явища, особливості якого виявляються в системі пісенних жанрів. Найбільш архаїчним пластом місцевої музичної культури складають пісні землеробського циклу.

Специфічна особливість російської місцевої пісенної традиції виявляється насамперед у сфері її звуковисотної організації. Кожен з мелодичних типів у таких системах є загальним для кількох ритмічних, поліжанровим і специфічним місцевим у кожному селі.

Якщо проаналізувати пісенні зразки народно-календарного циклу, можна зробити висновок, що російські календарно-обрядові пісні, записані на території Харківської області, ні за музично-стильовими ознаками, ні за функціональною особливістю не утворюють цілісного прошарку в місцевій традиції. Зберігаючи безпосередній зв'язок з початковою пісенною культурою, вони є прикладом вузько локальної, специфічно місцевої традиції окремого села або групи сіл. До таких зразків можна віднести щедрівки, повільні ходові масляничні пісні, весняні хороводно – плясові пісні, пов'язані з особливим типом танцювального руху – «стінка на стінку».

У пісенній традиції українців («хохлів») Белгородської області найбільш розповсюджені ліричні та жартівливі пісні. Лірика українців більш весела, м'яка, доброзичлива, нетрагічна ніж російська. Стиль наспівів – пізній, «кантовий». За музичним текстом ліричні та жартівливі пісні однакові. Пісенна традиція хохлів включає до себе складні строфічні форми з рефренами, як семантичними так й асемантичними. Ускладнена структура пісень є характерною рисою української та хохлятської традиції. Пізні формування та

вплив західноєвропейської культури з її гармонійною та мелодійною традиціями спостерігається у відсутності імпровізації наспівів, більш розвинутими розспівом та мелодією. Мелодії відповідають змісту поетичних текстів – більш спокійніші, доброзичливі, не загострені на проблемах, трагедіях.

Хохляцький діалект уявляє собою суміш української та російської мови. Але в цьому діалекті більша частина слів українських, ніж російських.

Говір же в російських поселеннях Харківської області зберіг свої специфічні особливості, а саме: аканьє; фрикативне *z*; м'яке *t* у кінці 3-го лица дієслова (*едять, трящить, приязжають, пишцить*); розпад середнього роду іменника, особовий займенник в родовому і орудному відмінках однини (*мене, тебе*); яканьє, тобто у переднаголосному складі звуки *ε* та *я* не розпізнаються, вимовляється звук *я* (*рвянивий, бярись, лясок, понясли, мятолочка, привязли, ловитя, ехатя*). Носіями народних говірок та місцевих традицій є літні представники сільського населення.

Сьогодні на території Харківської області знаходиться близько 20 % російських поселень. Вони розташовані окремими осередками у більшій частині Балаклійського, Вовчанського, Чугуївського районів (по течії річки Сіверський Дінець), а декілька з них у Великобурлуцькому, Золочівському, Зміївському, Красноградському, Нововодолазькому, Первомайському та Харківському районах.

Законодавство України, а саме Стаття 6 Закону «Про національні меншини в Україні», визнає за громадянами, що належать до національних меншин, право на розвиток національних культурних традицій; на відзначення національних свят; на задоволення потреб у літературі, засобах масової інформації, мистецтві тощо.

Повернення народних традицій, звичаїв, обрядів до активної форми побутування в повсякденне життя мешканців області – один із головних напрямків роботи працівників культури області на місцях. Плідним шляхом до цього є робота автентичних та репрезентативних аматорських колективів, що відтворюють фольклорні традиції Харківщини. Для цього вони використовують такі форми, як активізацію та актуалізацію традицій регіону, зокрема широко користуючись матеріалами збірок серії «Муравський шлях», що надають можливість колективам заповнити існуючі «білі плями» в місцевій осередковій традиції та поповнити репертуар аматорських фольклорних колективів. Цікавість до особливості пісенно-фольклорної традиції, традиційного одягу та побуту свого села привела до появи на території області у 80-х – 90-х роках великої кількості українських та російських фольклорних ансамблів. На початку 1992 року по Харківській області налічувалося 147 фольклорних колективів. У наступному 1993 році їх було вже 237. Велика робота по вивченню та розвитку фольклорного жанру на території області у ці роки була проведена В. М. Осадчою – завідувачки кафедри українського народного співу та музичного фольклору Харківської Державної академії культури, кандидата мистецтвознавства, наукового співробітника ХОЦНТ.

Але зміни у політичному та громадському житті, культурній політиці, що сталися в Україні у кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя негативно вплинули на стан не тільки колективів художньої самодіяльності, але й на культосвітню роботу в цілому. На цей час на території області залишилося близько 100 аматорських фольклорних колективів, які дбайливо відносяться до збереження місцевих фольклорних традицій та їх наслідування підрастаючим поколінням.

Послаблення інтересу до виконання традиційних пісень, обрядів та звичаїв у повсякденному житті, зміна поколінь, відрив фольклорних творів від традиційних форм побутування – основні причини перетворення аутентики у сценічні концертні номери. А це, в свою чергу, вистає на заваді увявленню повної картини збереження та розвитку фольклорної традиції в комплексі. Тому, значна роль у вивченні, збереженні та пропаганді місцевих фольклорних традицій належить дослідницько-виконавським та етнографічним колективам області та міста.

Дослідженням співочих традицій сільських колективів, окремих носіїв-виконавців, відтворенням кращих народно-пісенних традицій займаються провідні творчі колективи області, серед яких слід назвати: дитячий фольклорно-етнографічний гурт «Вербиченька» Нововодолазького БДЮТ (кер. О. Коваль та Т. Коваль), дослідницько-виконавський гурт «Муравський шлях» (кер. Г. Лук'янець) та ансамбль народної музики «Ярмарок» (кер. В. Гейко) ХОЦНТ, ансамбль народної пісні «Таліца» Палацу культури Червонозаводського району м. Харкова (кер. Н. Плотнік), народні аматорські фольклорні колективи «Слобода» с. Руська Лозова Дергачівського району (кер. Т. Фоміна) та «Берестяночка» с. Берестовенька Красноградського району (кер. Г. Гісцева), «Малинова криниця» с. Малинівка Чугуївського району (кер. О. Янко), тощо. Усі ці колективи гідно представляють народнопісенну традицію регіону на Міжнародних фестивалях, конкурсах не тільки в Україні, але й за її межами: Німеччині, Польщі, Сербії, Франції, Тайвані, Угорщині, Македонії, Литві, Росії та інш.

У Харкові та Харківській області серед постійно діючих художніх колективів, які не тільки сприяють збереженню самотності російського населення, задоволенню його національно-культурних потреб, але й презентують на високому рівні російську культуру за межами області та України, слід назвати зразковий оркестр народних інструментів та ансамбль «Веселі ложкарі» Палацу культури с. Комсомольський (Зміївський район), народний аматорський хоровий колектив Палацу культури «Хімік» м. Первомайський, народний хор російської пісні Палацу культури Червонозаводського району (м. Харків), зразковий вокально-танцювальний ансамбль «Сударушка» Палацу дитячої та юнацької творчості (м. Харків), народний аматорський фольклорний ансамбль «Слобода» (с. Руська Лозова, Дергачівський район), народний аматорський фольклорний колектив «Берестяночка» (с. Берестовенька, Красноградський район), ансамбль народної пісні «Таліца» Палацу культури Червонозаводського району (м. Харків). Колективи беруть участь у культурно-масових заходах, святах, конкурсах, фестивалях, виставках; пропагують кращі зразки традиційної

культури регіону та твори російської класики; підтримують збереження культурних надбань у своїх осередках; залучають молодь до вивчення та бережливого ставлення до народних традицій.

Ансамбль народної пісні «Галіца» було створено у 2001 році. До складу колективу входили працівники Харківського обласного центру народної творчості, випускники Харківської Державної академії культури. Зараз колектив працює на базі Палацу культури Червонозаводського району м. Харкова. Колектив вивчає, досліджує та репрезентує пісенну фольклорну традицію Слобідського краю; народні обряди, ігри, танки та карагоди, що побутують в російських поселеннях Харківської області.

Мета колективу – збереження народно-пісенної фольклорної традиції Слобожанщини, дослідження та пропагування кращих зразків народно-пісенної творчості регіону, авторських творів, народних пісень в обробці класичних та сучасних композиторів, створення тематичних програм народної спрямованості, налагодження творчих зв'язків з аматорськими колективами інших культурно-освітніх закладів України, близького та далекого зарубіжжя, проведення активної концертної діяльності, фольклорно-етнографічної та дослідницької роботи тощо.

Колектив не тільки бере участь у телевізійних програмах, обласних, регіональних, Міжнародних фестивалях та конкурсах, на високому рівні ансамбль презентував російську традиційну народну культуру Слобожанщини в Україні, Росії, Сербії та Черногорії.

Досліджуючи традиційну народно-пісенну культуру регіону, вивчаючи обряди та побут мешканців російських осередків на Харківщині, ансамбль намагається зберегти та репрезентувати зі сцени різні за музично – стилевими ознаками твори народнопісенної культури російських поселень, які на сьогодні вже не мають виконавських гуртів для презентації місцевих традицій. Так в репертуарі колективу з'явилися унікальні календарно-обрядові пісні с. Завгороднє Балаклійського району та с. Тернова Харківського району. Музичною прикрасою репертуару колектива є пісні та обряди с. Петрівське та с. Протопопівка Балаклійського району, с. Берестовенька та с. Октябрське Красноградського району, с. Введенки та с. Нова Покровка Чугуївського району тощо.

Висновки. Багатшаровість музичних стилів традиційної народної культури, а також варіантів усередині кожного стилю говорить нам про невичерпну творчу фантазію й талант російського народу. Нові покоління онуків та правнуків повинні вивчати та зберігати традиції свого народу. Не можна відмовлятися від своєї культурної спадщини, щоб не уподібнюватися Іванам, не знаючим своєї родини, рубити свої коріння, забувати свій Рід. Проведення тематичних заходів, свят, концертів, творчих зустрічей сприяють залученню широкого кола глядачів до витоків народного джерела. Але ці заходи нагадують скоріше єдиноразові акції. Необхідно перетворити більшу частину населення із глядачів на творців традиції. Потрібна глибока, ретельно продумана система по вивченню, збереженню та втіленню у повсякденне життя традиційної російської

культури регіону. Досягти кращих результатів можна лише при умові спільної праці представників культури, освіти, національно-культурних товариств та при фінансовій підтримці органів влади та Держави.

Не слід забувати й про те, що знання і розуміння автентичного фольклору не тільки формує в людині гордість за свій народ та за його історію, а надає можливість стати частиною культурної єдності нації. Вивчаючи фольклорні традиції свого народу, розвинуте суспільство зберігає свою соціальну цілісність та культурну самобутність, що не дає йому законсервуватися у якості історичних реліквій або дезинтегруватися, розчинитися в найбільш розвинутих культурах.

Література:

1. Колісник В. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти./ В. Колісник // Харківська правозахисна група, 2003. – Х.: Фоліо . – С. 172.
2. Сысоева Г. Проблемы изучения фольклорных традиций украинских переселенцев на юге России / Г. Сысоева // Міжнародні науково-практична конференція «Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації», 2004. – Х.: Регіон – інформ. – С. 143.
3. Шульга М. Етнічні росіяни – нова суперменшість України / М. Шульга // Український часопис прав людини, 1996. – К.: Українська правнична фундація, 1997. – С. 47-52.
4. Хлесткова Л. Етнокультурний розвиток України: історіографічний аспект / Л. Хлесткова // Міжнародна науково-практична конференція «Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації», 2004. – Х.: Регіон – інформ. – С. 170.